

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw“

Geloof in de Here, Die doodt en levend maakt!

„Daarop zeide de Here tot Mozes: Ga voor het volk uit...; neem ook de staf, waarmee gij de Nijl geslagen hebt, in uw hand... dan zult ge op de rots slaan en daaruit zal water te voorschijn komen...“ (Exodus 17 : 5-6)

Het volk Israël bevindt zich in de woestijn. Kort geleden nog maar heeft het mogen zien de heerlijke liefdetrouw van de Here. Het is uit de wurgende greep van Faraö, van Egypte verlost door een sterke hand, door een uitgestrekte arm. En het bloed van het Paaslam, het heeft gesproken van de grote genade Gods. Israël is door de kracht van genade, van genade in Christus, uitgeleid.

En nu is het dan in de woestijn. En dan vindt het daar geen water om te drinken. Dan gebeurt het vreselijke. Dan wordt gesteld die vreselijke vraag: Waarom hebt gij ons uit Egypte uitgeleid? Dan haalt het volk in die nood van het moment een dikke streep door het genadewerk van zijn God. Dat werk had veel beter achterwege kunnen blijven! In Egypte hadden we tenminste ons eten en drinken nog! Ja, het genadewerk Gods, het had beter ongedaan kunnen blijven. En Hij, die zijn volk uit Egypte heeft verlost, Hij ziet nu een vuist, uitdagend opgeheven naar de hemel: In Egypte was het beter dan hier! In Faraö's wurgende greep was het beter dan in de hand van úw genade! Ja, dat is erg, want hier wordt het eten en drinken van Egypte verheven boven de gemeenschap der genade Gods in Christus!

***

Dan gaat de Here aan zijn volk water geven. Maar dat doet Hij niet zonder meer. De Here heeft zijn volk wel gehoord. Hij heeft wel gehoord die stem, die het land van de slavernij boven het leven in zijn gemeenschap heeft verheven. Hij heeft wel gehoord, hoe het volk roemend gesproken heeft over de levenszekerheid, die het in Egypte tenminste nog had, terwijl het met de Here in de woestijn geen enkele zekerheid meer heeft. En dan gaat de Here in grote lankmoedigheid maar ook zeer gestreng zijn volk onderrichten. Hoor maar, Hij spreekt tot Mozes: Ik ga het volk water geven maar ook een onderwijzing. En daarom wijs Ik het instrument aan, waarmee mijn grote werk zal worden volbracht: Mozes, neem de staf, waarmee gij de Nijl geslagen hebt, in uw hand en ga heen. Israël ontvangt straks het begeerde water. Maar op deze wijze! Door de staf, waarmee de Nijl geslagen werd! Verstaan wij wat de Here hiermee zeggen wil? Israël heeft gedacht aan de levenszekerheid van Egypte. Daar hadden we ons eten en drinken nog! En nu wenst de Here zijn volk de dwaasheid van dat woord in te prenten.

Levenszekerheid in Egypte? Mozes, neem de staf, de staf, waarmee gij in mijn kracht Egypte's levensader, de als god vereerde Nijl, tot een bron van dood hebt gemaakt. Herinner dat volk, dat zo roemend over Egypte spreekt, aan de eerste plaag! Herinner hen in hun dorst aan die wanhoop, die over Egypte gekomen is door mijn hand: Alle Egyptenaren echter groeven in de om-

geving van de Nijl naar water om te drinken, want Nijlwater konden zij niet drinken (Ex. 7 : 24). Niet drinken! — de ellende van de eerste plaag. De levensbron veranderd in een bron van dood! Mozes, herinner het volk aan de daad van mijn kracht, waardoor Ik de veel-geprezen levenszekerheid van Egypte gebroken heb!

Want zij moeten leren, hoe dwaas het is tegenóver de Here in levenszekerheden te roemen. Zij moeten leren Hem te vrezen, die dood brengt, waar een mens van zekerheden spreekt.

***

Ik geloof niet, dat dit woord verouderd is. En ik geloof ook niet, dat Israël's zonde verouderd is. De doop heeft aan ons Gods Verbondsbelofte verzegeld.

Gij zijt geroepen uit de duisternis van Satan's heerschappij tot het wonderbare licht van Gods genadegemeenschap. En úw uitleiding, zij is het werk van Gods genade in Christus. Uw ogen mogen gevestigd zijn op het bloed van het waarachtige Paaslam dat voor ons is geslacht. Maar het is ook nú een uitleiding in de woestijn. Datervaart die jongen in Oost-Duitsland, voor wie de deuren der maatschappij gesloten worden, als hij werkelijk Christus belijden wil. Datervaart een kind van God, als men met een lachje, met een schampere opmerking, op zijn belijdenis reageert. Dat ervaren we, als we moeten zien, dat we met onze belijdenis alléén staan. Neen, met de Here Christus zijn we niet in het land van de levenszekerheden aangekomen. En dat zegt Hij ons ook in zijn eigen woorden: Indien iemand achter Mij wil komen, die verloochene zichzelf en neme zijn kruis op en volge Mij (Matth. 16 : 24). Met Hem komen we inderdaad in een land, dat aan ónze idealen, aan onze gedachten over levenszekerheid, niet beantwoordt. Met Hem komen wij in de woestijn.

Wat zullen wij dan zeggen? Zullen wij vallen in die oude zonde? Zullen wij kijken naar de levenszekerheid van de wereld, als de kerk het moeilijk heeft? En zullen wij dan makkend vragen: Waarom hebt Gij ons uit de wereld uitgeleid?

...Mozes, neem de staf! Opdat ze het zullen leren, voor nu en voor alle eeuwen! Opdat ze zullen geloven in Hem, die dóódt. Opdat ze het altijd zullen weten: Egypte met zijn eten en drinken, het doet ons geen rust, geen zekerheid, kennen. Daar is maar één zekerheid: Wandel aan de hand van Uw Vader en hoor naar zijn stem. Geloof ook vandaag in Hem, die doodt, die de zekerheden van Egypte breekt!

***

Mozes moet met zijn staf, met deze staf, op de harde rots slaan. Ja, hij moet wéér slaan. Dezelfde handeling! Eenmaal heeft hij door deze daad het leven moeten slaan met de dood. Dat was in Egypte. En nu? Nu geschiedt het tegengestelde: Nu wordt de harde rots, nu wordt het oord van de dood veranderd in een bron van leven. Mozes' staf: Geloof in Hem, die de dood bracht waar het leven bloeide! Geloof in Hem, die het leven brengt waar de dood heerst!

Ja, geloof in Hem, die doodt en levend maakt!

INHOUD:

Geloof in de Here, die dood en levend maakt!	H. S.
De overgang van Prinses Irene	C. V.
Op bezoek bij de kerk der Waldenzen (XV)	P. G.
Twee belangrijke boeken (II)	R. H. B.
Het paviljoen van porcelein	P. A. H.
Boekaankondiging	
Persschouw	
Kerknieuws	

Dat is het geweldige getuigenis van de staf van Mozes. Dat is het geweldige getuigenis van de Here, Israël's God.

Laat ons daaraan denken. Wij begeren, ja, ook wij, het terrein van de levenszekerheden vast te houden: eter, drinken, kleding. Wij begeren, ja, ook wij, het oord van de dood te vermijden en te ontgaan. Maar dan hoor ik dat lied van God's geweldige macht:

Oost noch West, noch ook Zandwoestijn,
Doet ons méér of minder zijn.
God is Rechter, die 't beslist!

Neen, Egypte, daar ten Westen van de woestijn van Israël's omzwervingen, het land van de zekerheden, het doet ons niet méér zijn.

En ook: de Zandwoestijn, het oord van de verlatenheid, van de heerschappij des doods, het doet ons niet minder zijn.

Het komt aan op dat ene, dat wij geloven in onze Vader in Jezus Christus. Het komt erop aan, dat wij Hem volgen, waarheen Hij ook gaat.

Wanneer de vrouw der kerk vluchten moet in de woestijn, dan betekent dat voor haar naar mensesgedachten het einde. Maar zij vindt daar, in het oord van de dood, ... zij vindt daar een plaats waar zij onderhouden wordt (Openb. 12 : 14).

Zullen ook wij de onderwijzing vasthouden? Zullen wij denken aan de staf van Mozes? Ons worden twee wegen voorgehouden, twee wegen. God stelt ons zijn weg voor. Maar ook de Satan heeft ons een weg te bieden. Die tweede weg is de terugweg, de weg naar Egypte, waaruit de Here ook ons heeft geroepen.

Het is de weg, waarop wij het bloed van het ware Paaslam verachten en juist weer zoeken gaan het land, waaruit Christus ons heeft willen verlossen. Het is de terugweg naar het land van de levenszekerheden naar de mens.

Gedenkt dan de staf van Mozes. De duivel is altijd leugenaar en mensenmoeder. Als hij van zekerheid spreekt, dan ontnemt hij ons altijd de waarachtige zekerheid!

Zullen wij de weg van God kiezen? Hij doodt... Egypte, Hij geeft het leven... in de woestijn. Ja, de weg des Heren, dat is de weg van de verloochening van onszelf, van het kruis, van het volgen ook in het donker. Maar het is de weg, waarop de vrouw zal onderhouden worden al de dagen van deze bedeling. Het is de weg, die door duisternis en schaduw des doods heen uitmondt in de vreugde van het eeuwige Kanaän.

Want... wij geloven in Hem, die doodt en levend maakt!

Terneuzen.

H. Smit.

De overgang van Prinses Irene

Het sensationeel bekend gemaakte bericht dat Hare Koninklijke Hoogheid Prinses Irene rooms-katholiek is geworden heeft in ons land grote beroering verwekt en veel reacties veroorzaakt.

Een paar dagen geleden kon men in de kranten een „verklaring” van Prinses Irene lezen welke een in Spanje vertoovend journalist op haar verzoek aan de Nederlandse pers had doorgegeven. De Prinses verzekerde daarin dat de geruchten welke over haar de ronde deden — n.l. over een eventuele verlovings — volkomen ongegrond waren. Ze maakte evenwel tegelijk van de gelegenheid gebruik om een aantal mededelingen over Spanje te geven welke moesten dienen om de „vele misverstanden” welke onder ons volk omtrent de situatie in Spanje heersen uit de weg te ruimen. En de Prinses vertelde enthousiast over allerlei schone dingen welke zij daar op sociaal gebied, in de landbouw en het culturele leven had opgemerkt.

Deze „verklaring” gaf de Nieuwe Rotterdamse Courant aanleiding tot een kritisch commentaar. Daarin werd opgemerkt dat er bepaalde dingen zijn die men, bij alle respect welke men voor de koninklijke familie koestert, daarvan niet worden verwacht. Daartoe behoorde ook een verklaring als door Prinses Irene was gegeven. Want, zo schreef de N.R.C., er zijn nog andere dingen over Spanje te vermelden dan die de Prinses had genoemd. Er is van Spanje b.v. ook te zeggen dat de politieke situatie daar, zacht gezegd, discutabel is.

„De hele discussie over Spanje, bijv. toen dat land associatie met de E.E.G. had gevraagd, ging er niet over, dat er geen verpleegsters zouden worden opgeleid of dat de ambtenaren-in-opleiding slecht gehuisvest zouden zijn, of dat er niet zou worden gezorgd voor verlamde kinderen. Die discussie ging over oorsprong en aard van het in Spanje heersende regime, een regime waarin b.v. het verschijnsel van de politieke ballingen blijkbaar thuishoort. Wij hebben bij die gelegenheid herinnerd o.m. aan het bestaan van prof. Salvador de Madariaga, die nu in Engeland woont.

Naast deze problematiek is het relaas van prinses Irene in wezen niet relevant. Maar het is wel geschikt om bij mensen de politieke problematiek naar de achtergrond te dringen; zoals dat ook wel gebeurt bij toeristen die een goede herinnering aan een toeristisch verblijf in Spanje hebben.

Op deze wijze heeft het vertoog van de prinses het effect van propaganda voor Spanje, ongeacht de politieke problematiek.

En dat is nu iets wat wij niet verwachten van een lid van de Koninklijke familie”.

Zo schreef de N.R.C. over de verklaring van de Prinses.

En zij vergat daarbij nog het voornaamste en ergste. Namelijk dat in Spanje geen godsdienstvrijheid heerst. Dat daar de protestanten niet als volwaardige burgers worden beschouwd.

* * *

Twee dagen nadat deze verklaring met het commentaar daarop was gepubliceerd werd het Nederlandse volk geschokt door het bericht dat Prinses Irene zich bij de Rooms-Katholieke Kerk had aangesloten.

Een zeer pijnlijk aspekt daarvan was de wijze waarop dat feit bekend werd. Het bericht daaromtrent was nota bene het resultaat van de slimheid en het geduld van een persfotograaf. En de zaak werd openbaar in Madrid — in Spanje! Pas als reactie op dit voorpagina-nieuws kwam het officiële bericht. En daaruit bleek dat deze overgang tot de R.K. Kerk reeds voor ongeveer een half jaar had plaats gevonden, maar sindsdien zorgvuldig was geheim gehouden. Het is geen wonder dat daardoor verdriet, ontstemming, ja, verontwaardiging werden gaande gemaakt. Toen Prinses Irene voor enkele jaren belijdenis des geloofs aflegde in een protestantse kerk in Lausanne was daaromheen geen spoor van geheimzinnigheid.

Waarom rondom deze overgang wel? Er werd in verband met deze vreemde geheimzinnigheid gezegd dat het van gebrek aan respectvolle verbondenheid getuigde dat het Nederlandse volk niet waardig werd gekeurd op de hoogte te worden gesteld. Nu maakte de Prinses een „betrapte” indruk. Er kwam „aan het licht” wat klaarblijkelijk verzwegen moest worden. Het Algemeen Dagblad schreef: „Wij kunnen het ons noch van het koninklijk huis, noch van zijn raadgevers, noch van kardinaal Alfrink die de prinses in de r.k. kerk heeft opgenomen begrijpen dat er klemmende redenen aanwezig werden geacht om deze stap van de prinses geheim te houden. Het is nu „uitgelekt”. Het woord is weinig fraai, maar geen ander woord geeft de feitelijke toedracht juist weer”.

Het is bekend geworden dat de paus van de overgang van Prinses Irene naar de pauselijke kerk eerder op de hoogte werd gesteld dan de Nederlandse regering en het Nederlandse volk, die het nieuws „uit de krant” moesten hebben.

* * *

Maar hoe belangrijk dit alles ook moge zijn het raakt toch nog niet de kern van de zaak.

Want die is hierin gelegen dat een lid van de Koninklijke familie de kerken van de Reformatie de rug heeft toegekeerd en lid is geworden van een kerk welke pretendeert dat Christus zijn macht over de gemeente aan de rooms-katholieke bisschoppen en pausen heeft opgedragen ja, die zelfs aan hen heeft overgedragen. Een kerk waarin een mens regeert die zich het onbegrijpelijke hoogmoedige aanmatigt woorden te kunnen spreken die goddelijke autoriteit bezitten. Een kerk waarin beleden en ook in feite erkend wordt dat een mens nagenoeg absolute macht bezit over alle gelovigen, ja, over alle mensen, een macht die radikaal in strijd is met de kern van de boodschap van Jezus Christus, ja, die in wezen anti-christelijk is. Een kerk waarin zo een dictatuur heerst die in omvang en diepte elke andere overtreft.

Prinses Irene heeft zich gevoegd bij een gemeenschap voor welke de heerschappij Gods op aarde gelijk staat en samenvalt met de in de persoon van de paus geconcentreerde heerschappij van de Rooms-Katholieke Kerk. In haar, zo pretendeert men daarin, leeft Christus voort en in en met en door haar oefent Hij zijn wereldheerschappij uit. Daarom moet de kerk het gehele natuurlijke menselijke leven overkoepelen en beheersen. Dat natuurlijke menselijke leven bezit namelijk geen doel in zichzelf. Neen, het moet volkomen dienstbaar gemaakt worden aan de groei, de macht, de glorie van de kerk. In de praktijk betekent dat, dat de onderscheidene levensgebieden — b.v. het politieke en sociale leven — zo geleid moeten worden dat ze een maximale vrucht voor de kerk opleveren. Deze verkerkelijking van het leven maakte de R.K. kerk principieel opportunistisch. Men doet mee aan allerlei bondgenootschappen zonder daar werkelijk achter te staan. In het ene land is de R.K. kerk progressief (Frankrijk, Nederland (ten dele)). In het andere conservatief (Duitsland, Zwitserland). In Latijns Amerika steunt zij in feite de uitbuiting. En in Spanje verbond ze zich zelfs met een dictatuur. „Recht ist was der Kirche nützt”. Bekend is het brutale, maar eerlijke woord van Louis Veuillot, een bekend rooms auteur: „Als wij, katholieken, in de minderheid zijn eisen wij vrijheid op grond van uw beginselen. Zijn wij, katholieken, in de meerderheid dan weigeren wij die op grond van onze beginselen”.

Prinses Irene is lid geworden van een kerk waarin voorts alle leden opgeroepen, verplicht worden niet alleen om te bidden, te wachten, te dulden, te getuigen, maar bovenal om mee te werken aan de rusteloze expansie van het in de paus geconcentreerde kerkelijke machtsstreven. De R.K. Kerk is daarom de kerk van het activisme, als het moet van het fanatisme. Ze is een kerk die poneert dat elke mens met redelijk inzicht en goede wil, als hij in aanraking komt met de redelijke grondslagen van het geloof, de geloofswaar-

heden van de R.K. Kerk moet erkennen. Daarom beschouwt zij het niet geloven van wat zij leert alleen maar als onkunde en onwil en geeft zij op grond daarvan principieel geen plaats aan tolerantie. Voor politieke gelijkgerechtigheid is in de R.K. gedachtenwereld daarom principieel geen plaats. Duidelijk heeft Paus Leo XIII dat uitgesproken in de encycliek „Immortale Dei” van 1885. Hij schreef daarin: „Al verbiedt de Kerk, aan de verschillende soorten van Godsverering hetzelfde recht te geven als aan het ware geloof, zo veroordeelt ze die staatshoofden in het geheel niet, welke op grond van gebruik of gewoonte(!) in deze of gene staat de uitoefening ervan dulden (!) terwille van een bijzonder goed of ter vermindering van een kwaad.” Tolerantie is dan nooit meer dan een geoorloofde, door de nood afgedwongen concessie in die landen waar het Rooms-Katholicisme niet oppermachtig is maar geremd wordt door andere machten. Grondwettige vrijheid in de uitoefening van de religie is evenwel met de roomse ideaal-staat een principiële onmogelijkheid. Laat staan vrijheid van zending en evangelisatie.

De intolerantie welke in Spanje, Italië, Mexico, de Zuid Amerikaanse staten gevonden wordt is echt „katholiek”.

Prinses Irene heeft zich voorts aangesloten bij een kerk die een onoverkomelijke hinderpaal vormt voor de beleving van de ware oecumeniciteit. Want voor haar kan hier de eenheid der kerk op geen enkele andere wijze bereikt worden dan door het buigen van allen onder de in de paus haar bekroning vindende in feite puur wereldse hiërarchie. Niet de gehoorzaamheid aan de Christus der Schriften en de band aan het woord, maar de onderwerping aan een mens is voor haar de legitieme weg naar de éne, ongedeelde wereldkerk. De R.K. Kerk moge nog zo vriendelijk zijn jegens de „gescheiden broeders” — ze beschouwt ze desalniettemin als levende buiten de schaapskooi van Christus. Is de herdoop van Prinses Irene na haar overgang tot de R.K. Kerk niet een duidelijk bewijs van haar principiële negatie van het kerk-zijn van alles wat zich buiten haar als kerk aandient?

Ten slotte, en dat is wat velen het meest ontroert, Prinses Irene is lid geworden van een kerk die ten aanzien van het hart van het evangelie, namelijk de rechtvaardiging van de goddeloze, zonder de werken, alleen door het geloof in Jezus Christus, ook vandaag nog haar anathema uitspreekt.

* * *

Als we dit alles overwegen wordt onze droefheid en zorg voor de overgang van Prinses Irene, die wij als afstammeling van het Huis van Oranje en lid van de Koninklijke familie hoogachten en liefhebben groot. Het is een smartelijk ding zich te realiseren dat deze Prinses nu lid is van een kerk die in haar grondbeginselen het tegenovergestelde najaagt van wat het hart, de ziel is geweest van de heroïsche strijd welke Willem de Zwijger en stadhouder-koning Willem III voor de vrijheid van ons land en Europa hebben gevoerd.

C.V.

P.S. Nadat het bovenstaande artikel geschreven was kon men in de pers het volgende bericht lezen.

Het hoofdbureau van de r.k.-kerk in Madrid heeft gisteren een verklaring uitgegeven, waarin prinses Irene uit naam van vijfhonderd miljoen rooms-katholieken „welkom in ons Huis” wordt geheten.

In de verklaring staat voorts o.m., dat „de golf van oecumene de angst en onzekerheid van het gebrek aan christelijke eenheid en de eenheidsbeweging van de christelijke kerken ongetwijfeld een belangrijke invloed hebben gehad op de bekering van prinses Irene van Nederland”.

„Thans bezit zij”, aldus de verklaring, „behalve de vreugde van de jeugd, die andere, niet onder woorden te brengen vreugde van volledig godsdienstig geloof. Wij delen in de vreugde, die de rooms-katholieke kerk van Nederland voelt, de rooms-katholieke kerk, welke in de afgelopen vijftig jaren in de lage landen zo sterk is ontwikkeld”.

Op bezoek bij de kerk der Waldenzen

(XV)

Het verschrikkelijke lot, dat de Waldenzen in het Noorden van Italië trof, had plaats onder het bewind van de moeder van de hertog Charles Emanuel II, als Regentes tijdens diens minderjarigheid. Zij, in de geschiedenis bekend als Madama Reale, was een fervente vijand van de Evangelische belijdenis en haar aanhangers.

Wij willen nu de geschiedenis van de Waldenzen verder verhalen, waarbij we zullen zien, dat de beproeving nog geen einde had genomen, maar voortging en al zou het uiteindelijk komen tot een Verdrag, dat een einde zou maken aan de strijd met de wapenen, dit zou allerm minst betekenen, dat de vijandigheid tegen het Evangelie en zijn belijders zou zijn verdwenen. Integendeel.

Toen de strijd in de Valleien door de verraderlijke val, waarin de Waldenzen waren gelokt, zulk een treurig verloop had, trok Gianavello zich terug op Rorá, waarheen hij zijn vrouw en gezin reeds had vooruitgezonden.

Wij zullen van hem als een leider der Waldenzen de lezers nu het een en ander meedelen. Hoewel Gianavello begon zich op te werpen als leider in de strijd der Waldenzen, wilden dezen hem aanvankelijk maar schoorvoetend volgen, men vond hem te fel en te agressief. Maar in dat alles was hij toch een strijder voor de kerk des Heren en haar vrijheid in zijn land. In de instructies, die hij opstelde voor de groepsleiders onder hem voor de expeditie tot het herwinnen van de Valleien in 1689, treft ons vooral deze opdracht: „Wees veel in gebed, vooral in het gevecht”. Zoals de meesten van de Waldenzen uit die dagen, was hij iemand, die slechts één boek kende: de Bijbel. In alle gezinnen onderhield men het gezamenlijk morgen- en avondgebed. Iedere zondag klom men op naar Rorá voor de Woorddienst en ook in de week veelal nog twee of driemaal. Gianavello leerde eerst laat in zijn leven schrijven, maar lezen kon hij, evenals alle Waldenzen, want een ieder las zijn Bijbel.

De vijand trok op naar Rorá, ook al stond de plaats niet op de lijst van plaatsen, waar de troepen moesten worden ingekwartierd. Op de Paasmorgen van de grote mensenslachting in de Valleien werd er een legerafdeling van 300 man onder commando van Graaf Christophe uitgezonden om met een grote omtrekkende beweging het dorp te naderen en dan af te dalen om het dorp aan te vallen. Gianavello was evenwel terecht achterdochtig, rekende hierop en was op zijn hoede. Zijn gehele legertje bestond uit zes mannen en een jongen. Plotseling zag hij soldaten aankomen. Hij snelde daarop naar een engpas, die de troepen moesten passeren om het dorp te kunnen binnenkomen. Toen de soldaten, niets vermoedende, daar aankwamen, werden ze ineens met hevige vuur ontvangen. Geen schot miste, de eerste 6 soldaten vielen dood neer.

Vermoedende, dat er een behoorlijk sterke vijand hen wachtte, werden de troepen al spoedig teruggetrokken. Zij lieten zestig doden achter.

Gianavello begreep wel, dat de vijand het hierbij niet zou laten. Hij slaagde erin, zijn legertje van 6 man nog met 10 man uit te breiden. Graaf Christophe liet het er inderdaad niet bij zitten. Hij zond vervolgens een andere troepenmacht van 500 man van de anderen te hulp, die de plaats van een andere kant zouden aanvallen, namelijk via de Col de Casulé.

Gianavello was evenwel op zijn *qui vive*. En zo vielen ook deze troepen in een hinderlaag. De voorhoede, ziende de eigen verliezen, aarzelde, en spoedig daarop sloeg het gehele leger op de vlucht, in wanorde, opnieuw vijftig doden achterlatende. Volgens het bekende recept deelde Graaf Christophe nu Rorá mede, dat de gehele aanval een vergissing was geweest, en dat de burgers van Rorá niets te vrezen hadden. Maar ditmaal was men op zijn hoede. Het gehele dorp werd geëvacueerd naar een veiliger plaats.

Zoals te verwachten viel, werd de aanval een volgende dag inderdaad met 700 man herhaald. De troepen staken het verlaten dorp in brand. Dit ziende, vielen Gianavello en zijn mannen op hun knieën en baden God om hulp. Zij vielen daarop de vijand zo verwoed aan, dat deze verrast opnieuw op de vlucht sloeg.

Er volgden nu vier angstige dagen voor de Waldenzen, waarbij zij zich afvroegen, wat hun nu verder te wachten zou staan, want zij begrepen wel, dat zij tegen een overmachtige vijand stonden, die, zich zijn macht bewust, niet zou aflaten van de strijd. Pianezzo hervatte dan ook de aanval.

Hij had nu, geleerd door de bloedige les van de voorgaande dagen, 7000 man samengetrokken in drie detachementen. Hij wilde die drie afdelingen uit drie verschillende richtingen laten optrekken. Gelijktijdig zou deze aanval worden ingezet. Maar nu zou de eierzucht van één zijner aanvoerders hem parten gaan spelen. Graaf Mario van Bagnolo, die zich zeer had „onderscheiden” bij de slachting beneden in de vallei, wilde ook ditmaal met de eer van deze expeditie gaan strijken.

Hij viel daarom twee uren te vroeg aan met zijn troepen. Dit werd hem noodlottig.

Gianavello, die zijn legertje nu tot 40 man had uitgebreid, wachtte hem op. De vijand werd zeer warm ontvangen, zo zelfs dat zijn voorhoede geen stand kon houden en zich moest terugtrekken, dermate hevig lagen zij onder vuur. Het werd een paniek. Op die terugtocht werd een groot deel van het leger, waaronder Graaf Mario zelf, afgesneden en ingesloten boven op de Rots van Ciapel.

Deze rots had steile hellingen, een diepte van enige honderden meters grijsde hen aan. Er was geen andere weg dan de weg terug, maar dan zouden ze weer vallen in de armen van Gianavello en zijn mannen. Men trachtte zich aan kabels naar beneden te laten zakken. Maar degenen, die afdaalden, zouden allen gewaar worden, dat de touwen te kort waren; ze moesten zich uitgeput laten vallen en kwamen in de rivier terecht. Onder hen was ook graaf Mario, de aanvoerder, zelf. Hij werd zwaar gewond uit het water opgevisst, naar Lusella gebracht, waar hij een paar uur na zijn aankomst overleed. Nauwelijks was Gianavello en zijn medestrijders met de eerste afdeling klaar gekomen, of zij zagen een 2de troep, die op de afgesproken tijd kwam, naderen. Zij slaagden erin, ook dit leger op de vlucht te drijven. Zo eindigde dan deze dag van zware strijd voor Gianavello en zijn mannen opnieuw in 'n overwinning en dat tegenover zulk een overmachtige vijand.

Zij dankten God voor Zijn uitredding en voor Zijn zegen op hun strijd. Ze kregen nu drie dagen respijt. Toen kwam er een ultimatum van Pianezzo, waarin hun 24 uur tijd werd gegeven om zich over te geven, anders zouden zij worden gedood, terwijl al hun huizen en huizen zouden worden verbrand. Het antwoord hierop van Gianavello was kort en krachtig:

„De dood is honderdduizend maal te verkiezen boven de mis. Indien U na onze huizen verbrand te hebben, onze bomen kunt vellen, dan is onze Hemelse Vader voor ons een goed Verzorger”.

Ditmaal zou de wrede vijand zijn slag slaan. Na zijn troepen gereorganiseerd te hebben en te hebben aangevuld, nu tot 10.000 man begon hij weer de aanval. Opnieuw trok hij uit 3 richtingen op, maar ditmaal was zijn actie goed getimed. Terwijl Gianavello en zijn mannen zich te weer stelden in de buurt van Rocca Berra, viel een ander detachement Rumé binnen, waar de vluchtelingen, vrouwen en kinderen en ouden van dagen zich bevonden. Er waren onder deze non-combatanten 120 personen van Rorá, die met vluchtelingen uit andere gehuchten samen ongeveer 200 zielen uitmaakten. Niet één ontstapte. Allen op een enkele na werden gedood, onder hen, die gespaard werden en gevangen werden weggeleid, waren ook de vrouw en de dochters van Gianavello. Het leger van Gianavello kwam te laat om dit onheil af te wenden.

Het enige wat hij kon doen, was zelf te vluchten. Met zijn mannen slaagde hij erin om aan de greep van de vijand te ontkomen, door zich verborgen te houden in een rotspleet van dezelfde Rots van Ciapel, waar hij een paar dagen tevoren een nederlaag had toegebracht aan Graaf Mario en zijn troepen. In zijn rapport van 4 mei 1655 vermeldt Pianezzo, dat hij deze expeditie tot een goed einde had gebracht met zijn troepen onder leiding van de Commandant Gentile en kapitein graaf Mario. Hij vermeldde niet, dat hij dit blijkbaar nog niet wist, dat kapitein Mario al op zijn doodsbod lag. Hij besloot zijn rapport met de constatering, dat hij wel mocht aannemen, dat hij hiermee voor eens en altijd een eind had gemaakt aan de tegenstand en de ongehoorzaamheid van deze plaats. Een paar dagen later zond Pianezzo aan Gianavello de volgende boodschap:

„Ik sommeer U voor de laatste maal Uw ketterij af te zweren. Dit is de enige hoop om het leven van Uw vrouw en dochters te redden, die nu mijn gevangenen zijn, die ik anders levend zal laten verbranden. En wat Uzelf betreft, wees ervan verzekerd, dat indien U in mijn handen valt er geen folteringen verschrikkelijk genoeg zullen zijn om U voor Uw rebellie te straffen”.

Toen deze boodschap Gianavello bereikte, kwam hij in een verschrikkelijke tweestrijd. We kunnen ons indenken, wat er in zijn hart moet zijn omgegaan, wat hij moet hebben afgeworoteld in het gebed, voordat hij dit antwoord kon terugzenden, welk ontroerend document waard is voor altijd bewaard te blijven, als een bewijs van hetgeen Gods Geest in Zijn kinderen vermag te bewerken aan volledige overgave aan Hem:

„Er zijn geen folteringen zó verschrikkelijk, geen dood kan zo barbaars zijn, dat ik deze niet zou verkiezen boven het verloothen van mijn Heiland. Indien de markies van Pianezza mijn vrouw en kinderen zou dwingen door het vuur te gaan, dan kan het alleen hun lichamen verteren, hun zielen beveel ik aan God en ook de mijne, indien het Hem zou behagen, dat ik moet vallen in de handen van de markies.”

Wij breken hier ons verhaal af, om een volgend maal te doen zien, hoe God de trouw van Gianavello beloonde, door vrouw en kinderen terug te geven aan deze getrouwe geloofsheld. Om met 't Lutherlied te spreken was hij bereid gebleken in de uiterste levensnood onder ogen te zien, dat voor vrouw en kinderen het graf zou worden gedolven en dat goed en bloed zou worden afgenomen. Levende en strijdende naar de stijl van Hebreë 11 voegde hij zich in de rij der geloofshelden, toen hij verklaarde, wetende waarom het ging en wat er op het spel stond bij het voeren van de oorlogen des Heren, de dood honderdduizend maal te verkiezen boven de Mis.

P. Groen.

VERANTWOORDING GIFTEN KERKWERK ITALIË

De blijde verrassingen bij het verantwoorden van de giften voor de kerk der Reformatie te Rome zijn niet van de lucht.

Was het een vorig maal een stelletje leuke jongens met hun even leuke vader in vereniging, die een duit in het zakje van deze kerk kwamen doen, nu ging de open schaalcollecte rond op aanwijzing van de voorzitter en blijkbaar bij voorafgaand bestuursbesluit op de jaarvergadering van het Gereformeerd Maatschappelijk Verbond te Zwolle. Deze collecte bracht maar eventjes f 1.247,55 op. Een trouw blijk van medeleven voor de kerk van Rome en ook van persoonlijke waardering voor de activiteit, die wij hier samen ontwikkelen om onze broeders en zusters ginds bij te staan in hun moeilijke positie en strijd voor het Evangelie.

Het was tevens de dag van mijn afscheid als bestuurder van het G.M.V., waarvan ik vanaf het begin bestuurder mocht zijn en gedurende 10 jaren de voorzitterszetel mocht innemen.

Tijdsgebrek dwong mij helaas deze bestuurs-taak neer te leggen. Het verheugt mij, dat de leiding in goede handen is. Dankbaarheid en blijdschap vervullen mij in gelijke mate, om dat God dit sociale werk onder ons zo heeft willen zegenen en dat in zulk een unieke vorm van een samengaan van werknemers, ondernemers en beoefenaars van zelfstandige beroepen tot christelijk sociale hulpverlening aan elkander.

Vanaf het begin heeft — ook al kwam verschil van inzicht op organisatorische detailpunten aan de dag — een hartelijke broederlijke eensgezindheid geheerst, zodat de naam Verbond geen oneer werd aangedaan; het waren inderdaad verbonden, die hier tot dit werk bijeen waren.

Dat men nu aan het eind van mijn G.M.V.-bestuurder zijn, ongetwijfeld door deze collectie uitdrukking heeft willen geven van zijn waardering voor hetgeen op sociaal gebied, ook door mij is verricht, vormt voor mij de allerschoonste afsluiting van dit werk, die ik mij ooit had kunnen wensen. Nogmaals zeer hartelijk dank.

Hieraan mag ik als collectant wel de opmerking toevoegen, dat wanneer andere leden van het G.M.V., daar toch een jaarvergadering door

een betrekkelijk gering percentage leden bezocht kan worden, alsnog hun bijdrage willen sturen, ik hun giften gaarne zal inwachten op mijn postrekening nr. 50440.

Wanneer zij zulks wensen, zal ik dit ook als G.M.V.-lid-bijdrage verantwoorden, wanneer zij het op het giroslipje aangeven.

Hierna laat ik dus volgen de vermelding der overige verrassingen, want iedere gift is zulk een blijde verrassing:

B. G. te 'G f 5,—; R. H. L. te A. f 20,—; J. V. te S. f 2,50; G. G. L. te T. P. f 5,—; J. v. d. B. te W. f 10,—; Jaarvergadering G.M.V. te Zwolle f 1.247,55; totaal f 1.290,05; totaal incl. vorige verantwoordingen f 4.517,22.

P. Groen.

Twee belangrijke boeken

II.

We achten deze boeken vervolgens belangrijk, omdat ze ons een goed inzicht geven in de methode van werken van Berkouwer. Vooral leerlingen van Schilder, die nog altijd enthousiast zijn over het werk van de meester (en die zijn er gelukkig nog altijd!) zijn geneigd kritisch te staan tegenover Berkouwer en diens school. Daar is op zichzelf natuurlijk niets tegen, eerder omgekeerd. Iedere dogmaticus is tijdgebonden en het werk van theologen valt evengoed onder de toets van Schrift en belijdenis als van andere wetenschapsmensen. Het gevaar is echter niet denkbeeldig dat men school tegen school gaat uitspelen. En daar hebben de gereformeerden alle eeuwen van hun geschiedenis onder geleden. De oude Gereformeerde Kerk verspeelde haar krachten jaren lang in een hevige strijd tussen de voetianen en de coccejanen. Het duurde tot diep in de achttiende eeuw totdat deze strijd eindelijk doodbloedde. De eerste decennia van de verenigde kerken gingen heen in woedende gevechten tussen de leerlingen van Kuiper en van Helnius de Cock. Wij moeten bij het bestuderen van de dogmatiek scherp het verschil in het oog houden tussen Schrift en confessie enerzijds en de dogmatiek anderzijds. Er is ongetwijfeld verschil tussen het dogmatisch oeuvre van Schilder en Berkouwer. Schilder was leerling van Honig en Honig had nog aan de voeten van Kuiper gezeten. Schilder heeft zijn leerlingenschap van Honig nooit verloochend en dat eerde hem. Nu hadden Kuiper en zijn leerlingen ongetwijfeld iets rationeels in hun wijze van werken. Het ging Schilder in de dogmatiek om de sympathetisch-critische reproductie van de inhoud van het kerkelijk dogma in wetenschappelijke zin. Die methode kwam o.m. tot uitdrukking in zijn verwerking van de z.g. anthropomorfe Schriftgegevens over God: hij wilde deze verwerken tot een wetenschappelijk verantwoord spreken over God. Zijn voorliefde voor Kant speelde daarbij ongetwijfeld een rol. Bij Berkouwer is de dogmatiek veel meer gericht op de kerkelijke verkondiging en draagt ze een meer pastoraal karakter. De exegetische van de Schriftgegevens gaat in zijn boeken de laatste jaren een steeds groter rol spelen. Terwijl Schilder in zijn denken meer antithetisch was ingesteld, zoekt Berkouwer meer de aanknopingspunten bij de andere theologen en is meer op synthese bedacht. Moeten wij tussen beide scholen kiezen? Ik meen van niet. Beide theologen hebben hun grenzen en ook voor leerlingen van Schilder is op verschillende punten een vruchtbaar gebruik te maken van Berkouwers boeken. Wat wij nodig hebben is voortgaande dogmatische en theologische bezinning. Wij zijn op dat punt sinds het overlijden van K. Schilder en Holwerda beslist niet verwend. Hoe men ook over de theologie van Barth moge denken: zij heeft in ieder geval in het buitenland de stoot gegeven tot een veelomvattend en vaak diepgaand Schriftonderzoek waarvan wij ook als gereformeerden de vruchten kunnen plukken. K. Schilder deed dat trouwens zelf reeds. Hij was één van de eersten onder ons die een intensief gebruik maakte van het grote nieuwtestamentische woordenboek van G. Kittel. Op dit punt is ook het op

zo jeugdige leeftijd overlijden van Holwerda voor ons een groot verlies. Hij was gegrepen door wat het vernieuwde Schriftonderzoek in Duitsland en in de engelsprekende landen aan het licht had gebracht in de laatste jaren. Wie zijn postuum gepubliceerde dictaten bestudeert, ontdekt spoedig hoe kritisch hij stond tegenover allerlei traditionele dogmatische constructies en gedachtengangen, juist vanuit het nieuwere Schriftonderzoek. Berkouwer verwijst niet voor niets in zijn boek over „De verkiezing Gods” naar de exegetische van Rom. 9 tot 11 in Holwerda's dictaten. En het is m.i. de verdienste van Berkouwer dat hij eveneens de vruchten van dit veelomvattende Schriftonderzoek in de buitenlandse theologie voor de gereformeerde dogmatiek wil plukken. Bovendien is hij een groot kenner van wat zich de laatste jaren op rooms-katholiek terrein in de dogmatiek en de exegetische heeft ontwikkeld. Men zit daar ook niet stil. Drs. Faber heeft daarop op de laatste predikanten-conferentie met nadruk gewezen. En de rooms-katholieke orthodoxe theologie staat tot op zekere hoogte voor dezelfde problemen als wij gereformeerden in het bezien van het oecumenisch dogma van de oude christelijke kerk. Er is enorm veel in beweging gekomen de laatste jaren: het zou struisvogelpolitiek zijn daarvoor de ogen te sluiten. En voor wie zich in de problemen van de nieuwere theologie oriënteren wil, zijn de werken van Berkouwer een voortreffelijk hulpmiddel.

Men staat bij het lezen van deze boeken soms ook verbaasd te kijken. Zo las ik met grote belangstelling hetgeen de auteur schrijft aan het slot van het tweede deel over de apokatastasis (de wederherstelling aller dingen) en de daarmee verband houdende problemen.

Het gaat hier om de vraag of vanuit de liefde Gods geconcludeerd moet worden tot de universele zaligheid. Vanaf Origenes hebben vele theologen dat bepleit. De kerk wees dit echter steeds af. Berkouwer kiest hier eveneens krachtig positie. Vanuit de leer van de wederherstelling aller dingen wordt immers de beslissingsernst der prediking „overschaduwd en gerelativeerd”. De prediking van het evangelie gaat in het Nieuwe Testament steeds vergezeld van de dreiging met het laatste oordeel: het evangelie is nimmer vrijblijvend. „We komen in het N.T. voortdurend in aanraking met een blijkbaar ultimatieve dreiging, die met de verkondiging onlosmakelijk verbonden is¹¹⁾”. Het gaat daarin om de „urgentie van de menselijke beslissing¹²⁾”. Toen ik dat las dacht ik: wat hebben wij als vrijgemaakten nu ooit anders gewild? Juist het naar voren brengen van de „wraak des verbonds”, de dreiging in de prediking, werd in de dertiger jaren tot een twistpunt. Ik denk aan Vonk die onafgebroken de eerste jaren na de vrijmaking het uiteenbreken van de belofte van het evangelie in een speciale heilsbelofte voor de verkorenen en een algemeen aanbod van genade aan allen die het evangelie horen, met kracht bestreed. En nu wijst ook Berkouwer 't versmallen van de boodschap van het evangelie tot een belofte alleen voor de „electi” (de uitverkorenen) scherp af. „Het kan niet de bedoeling zijn, dat de heilsverkondiging tot allen uitgaat en dat toch „eigenlijk” niet „al-en” zijn bedoeld, doch slechts de electi...¹³⁾”.

Hoe hebben Vonk en Veenhof altijd op dit aanbeeld gehamerd!

Hier moet thans toch wel opheldering mogelijk zijn.

Intussen heeft Berkouwer in een breed artikel in „In de waagschaal” onder de titel „Verwachting contra reportage” scherp positie tegen deze boeken gekozen¹⁴⁾. Hij acht de manier, waarop Berkouwer het Nieuwe Testament leest „een Pyrrhusoverwinning” op het fundamentalisme. Nu is het de laatste tijd een beetje in de mode om de gereformeerde Schriftopvatting „fundamentalisme” te noemen. Ds. J. Meester heeft voor enige jaren in dit blad aangetoond dat het heel moeilijk is te zeggen wat eigenlijk precies onder fundamentalisme valt te verstaan. In ieder geval is 't bij sommigen een min of meer denigrerende term voor de gereformeerde belijdenis van de eenheid van de Schrift en de overtuiging dat de Schrift niet gebroken kan worden. En daarom zijn we van die Pyrrhusoverwinning op het fundamentalisme bij Berkouwer nog niet overtuigd. Hoe men ook over de hier geboden soluties mag denken, de auteur doet een serieuze en goed gemotiveerde poging de eenheid van de Schrift in haar spreken over de eschatologie zowel in de evangeliën als in de brieven en in de Openbaring aan Johannes te handhaven. Of met zijn solutie het laatste woord gesproken is? Berkouwer's meer zakelijke bezwaar tegen zijn boeken is, dat hierin de uitspraken van de Schrift „over een voortgaande ontvouwing” van het door Christus en de Geest gewerkte heil „in de door Christus en de Geest gestempelde geschiedenis” niet tot hun recht komen. Het gaat om een „theologisch-relevante successie” in de geschiedenis. Ongetwijfeld raakt Berkouwer hier één van de belangrijkste vragen waarvoor deze boeken stellen. Het gaat hier om de bijbelse tijd- en geschiedenisopvatting. Wanneer men de geschiedenis zonder meer als een lineaire voortgang van de tijden ziet, kan men dan wel de uitspraken van de Schrift over de antichrist, het duizendjarig rijk, de voortekenen zo actueel-concreet interpreteren als Berkouwer in deze boeken doet? Moet men dan haast toch niet noodgedwongen al deze dingen weer verwijzen naar de toekomst? K. Schilder worstelde ook reeds met dit probleem in zijn boek over de hemel. Hij zocht de oplossing in het naar voren schuiven van het rijpingsproces in de geschiedenis. Er voltrekt zich in de historie een rijpingsproces: de rechtvaardige wordt steeds rechtvaardiger, de goddeloze steeds goddelozer. Tarwe en druiven rijpen beide voor de oogst van het laatste gericht, Op. 14 : 14-20. Het komt ons voor dat Berkouwer toch nog te veel met een „neutraal” geschiedenisbeeld werkt, en op de lijn daarvan projecteert hetgeen de Schrift over de eschata zegt. Berkouwer heeft in zijn boeken er alle nadruk op laten vallen, dat het eschaton, de laatste dingen, nu reeds binnendringt in ons heden. Het einde aller dingen is nabij 1 Petr. 4 : 7; zie, Ik kom haastig (Op. 22 vers 11). Zulke uitspraken kunnen wij niet verschuiven naar verre tijden, naar de laatste generatie.

Er is nog een ander belangrijk punt, dat ons bezighoudt als we deze boeken lezen. Dat raakt de kwestie van de z.g. ont-mythologisering van het bijbels materiaal, waarover tegenwoordig in verband met Bultmann zo veel te doen is. Zoals bekend gaat het Bultmann erom de bijbelse boodschap te interpreteren voor de mens van heden, om uit het z.g. „mythisch” materiaal als de opstanding en hemelvaart de voor alle tijden geldende boodschap te halen voor de gemeente van heden. Het spreekt vanzelf dat de heilsfeiten zoals de Schrift ze ons predikt, daarbij het loodje leggen¹⁵⁾.

Zo is volgens Bultmann 't wederkomen van de Christus op de wolken des hemels „für den Menschen von heute unglauhaft”. De moderne mens met zijn moderne wereldbeeld accepteert dit eenvoudig niet meer.

Berkouwer wijst deze ont-mythologisering beslist af. Hij zegt dat de vorm, waarin de ontmythologisering hier verschijnt, uiterst scherp is: ze „desavouert feitelijk de reële verwachting der gemeente tot ridiculiteit¹⁶⁾”. Berkouwer verwijst in verband met Bultmann's kritiek ook naar de spotters uit 2 Pe-

Aan de leden van de Gereformeerde Persvereniging „Opbouw”

Houdt U zaterdag 25 april a.s. vrij?

Dan hopen wij onze jaarlijkse ledenvergadering te houden!

Nadere mededelingen volgen

trus. Wij gaan dus als gereformeerden beslissen de weg van Bultmann niet op. Alleen staan wij niet voor dezelfde moeilijkheden als wij ons gaan bezighouden met het eschatologisch spreken van de Schrift in evangelie en apokalyps? Waar ligt hier de grens voor de interpretatie van het Schriftuurlijk materiaal? Kuyper hield er zich reeds mee bezig in „E Voto” bij de uitlegging van Zondag 22, exposees die nog altijd lezenswaardig zijn. Hij spreekt van de Openbaring als een dioramatisch toekomstbeeld. Het gaat om apocalyptische beelden en etsen, het gaat ook om een worsteling, die niet eerst over honderden jaren zal beginnen, maar die nu reeds is ingezet. K. Schilder wees op het feit, dat „de Openbaring van Johannes zich bijna doorlopend van beeldspraak bedient¹⁷⁾”. We voegen daar aan toe: hetzelfde geldt van het spreken van Christus zelf over het einde en de laatste dingen. Maar waar is nu de grens voor de uitlegging? Bedreigt ons bij de apocalypse en haar uitlegging niet precies hetzelfde gevaar, dat we bij Bultmann in zijn ontmythologisering van de evangeliën en de heilsfeiten signaleerden? Om het maar eens kras te zeggen: lopen wij niet het gevaar door de achterdeur binnen te halen, wat we ten voordeur uitwezen? In zijn beschouwingen over de nieuwe aarde verzet de auteur zich tegen het systematiseren en het samenvatten in één verband van de gegevens van de Schrift over de jongste dag. Hij verzet zich met Rahner, die als roomskatholiek voor dezelfde vragen staat, tegen een biblicistische eschatologie” die meent het einde te kunnen beschrijven¹⁸⁾”. Rahner noemt het komen op de wolken des hemels, het klinken van de bazuin, de opening der graven, het vallen der sterren, de wereldbrand enz. Hier staan we eigenlijk voor één van de centrale vragen die zich hier voordoen. Natuurlijk: we kunnen zeggen: dit alles is apokalyptiek en bedoelt ons een indruk te geven van de majesteit en heerlijkheid van Christus' wederkomst. Maar is dit in wezen anders dan wat Bultmann bij de opstanding en de hemelvaart wil? Men begrijpe mij goed: het gaat mij er niet om Berkouwer op één lijn met Bultmann te stellen — des neen! zie boven — maar om in de bespreking van deze boeken te wijzen op de gevaren en moeilijkheden welke ons als gereformeerden hier bedreigen in het bewaren van het evangelie in deze moderne tijd. Er zit in deze christologische concentratie van Berkouwer veel aantrekkelijks: veel van wat vroeger in min of meer fantastische beschouwingen om de jongste dag werd heengebouwd in de orthodoxie valt hier weg. Ik meen dat hier ook serieuze vrijzinnigen geholpen kunnen worden (die zijn er ook!) die het bijbels getuigenis wel willen aanvaarden maar die tobben met de gegevens van het moderne wereldbeeld. Ik meen dat wij als gereformeerden in principe deze weg van Schriftuitlegging al eerder zijn ingeslagen (zie Kuyper en K. Schilder) maar ik meen ook dat we er nog niet mee klaar zijn en dat het goed is elkaar te waarschuwen voor de gevaren die hier dreigen en de ogen goed open te houden voor de moeilijkheden die hier zijn. Waar is de grens?

Wat is de inhoud van het kerugma aangaande het einde en wat zijn apokalyptische beelden en symbolen? Het viel mij destijds bij het maken van mijn scriptie reeds op hoe nuchter Calvin deze dingen bespreekt. Hij zegt van het vallen van de sterren, dat God Zich hier aanpast aan onze bevattingsvermogen en dat het niet om de zaak zelf te doen is maar om de indruk die de jongste dag zal maken¹⁹⁾. Het gaat tenslotte om de concreetheit van het

evangelie. Kuyper heeft in „E Voto” ook hierover nog steeds lezenswaardige beschouwingen gegeven. Het probleem bestond in feite ook reeds voor hem. Hij zegt van Christus. „er moet een dag en een uur zijn, waarop hij komt en een plaats of plek waar hij zichtbaar is” en volgens Kuyper volgt hieruit, „dat niemand recht heeft zijn wederkomst overdrachtelijk op te vatten”. Maar even later schrijft hij ook: „Hiermee is natuurlijk niet gezegd, dat dit plomp en beperkt moet worden opgevat²⁰⁾”. Hoe dan wel? Kuyper verwijst naar de mogelijkheid van de electriciteit, maar dat bevredigt niet. Ik meen dat door te spreken van christologische concentratie hier nog niet het laatste woord gesproken is. Er blijven moeilijkheden.

Uit heel deze bespreking zal duidelijk geworden zijn dat wij deze boeken met grote interesse gelezen hebben. Het gaat hier om één

van de centrale inhoud van het evangelie en bij het verstaan daarvan kunnen deze boeken ons helpen. Ze stimuleren voor Schriftstudie en prediking, ze zetten ook aan het denken.

Enschede

R. H. Bremmer

¹¹⁾ II, blz. 223

¹²⁾ II, blz. 230

¹³⁾ II, blz. 218

¹⁴⁾ In de Waagschaal, jaargang 18, no. 25.

¹⁵⁾ Zie de lopende interessante artikelen van dr. Trimp in De Reformatie over Bultmann.

¹⁶⁾ I, blz. 209

¹⁷⁾ Wat is de hemel?, blz. 207

¹⁸⁾ I, blz. 274

¹⁹⁾ G. Th. T., 1943, blz. 78-79

²⁰⁾ E. Voto, II, blz. 69

Het paviljoen van porcelein

Over de chinese taal en chinese poëzie schrijft Klabund in zijn „Literatur-geschiede” (Phaidon-Verlag-Wenen) o.m. in bewonderende woorden, het volgende: (we geven het in eigen vertaling H.):

„De chinese literatuur is zo omvangrijk als de uitbreiding van het chinese rijk. Het oudste document is een inscriptie van de keizer Yao van ongeveer 2400 v. Chr., die het zondvloedmotief vermeld.

De chinese taal bestaat uit louter éénlettergrepige woorden, die kort en pregnant, zonder binding aan elkaar gerijnd worden. De zelfstandige naamwoorden worden niet verbogen, de werkwoorden niet vervoegd. „Maan staat berg”. „Glans over woud”. „Verre fluit”. „Lichtende zijde”. „Meisje danst”. Dit is ten naaste bij de zeggingswereld van een chinees gedicht. Het rijm ontbreekt.

De vocaal (klinker), al naar zijn toonzetting, geeft het chinese woord zijn zinvolle betekenis. Eén woord kan velerlei betekenis hebben. Men ziet het tekenschrift en men denkt: treurnis, armoede, heiligheid. Men zet tekens samen, speels. Men bouwt een mozaïek: oog.. water, als tranen. Oneindige mogelijkheden voor den dichter, die zijn vers tegelijk denkt, schildert, vormt en zingt.

De bloeitijd der chinese dichtkunst valt tijdens de dynastie Thang (618-907), welke Li-Tai-Po, waarschijnlijk de grootste lyricus aller tijden en volkeren, voortgebracht heeft. Li-Tai-Po leefde van 702 tot 763 na Chr.. Als altijd dronken en altijd heilige zwerver trekt hij door de chinese wereld. Kunstlievende heersers riepen de doorluchtige vagebond aan hun hof en vaak genoeg verlaagde en verhoogde de keizer zich tot secretaris van den poëet, als Li-Tai-Po na een drinkgelag hem zijn gedichten tegen het ochtendkrieken dicteerde. De keizer, die de dichter bijzonder waardeerde, maakte hem tot ambtenaar, gaf hem een lijfrente en als teken van zijn gunst een keizerlijk statiegewaad ten geschenke. Li-Tai-Po sleepte het keizerlijk tenue door alle stegen van de provincie en liet zich op vrolijke avonden als keizer huldigen. Of hij hield, in zijn ceremoniële uniform, oproerige toespraken tot het volk en tot de drinkebroers die hem gezelschap hielden. Hij stierf in een roes, doordat hij bij een nachtelijke rondvaart uit de boot viel. De legende laat hem redden door een hemelse tovenaars, die hem uit zee verhieft en in hogere gewesten liet begroeten door engelscharen. Het volk stichtte voor hem een tempel; de meest kunstzinnige der chinese dichters werd ook de meest populaire”.

Tot zover Klabund. Niet minder bewonderend is die andere duitser, nl. Hans Bethge, die zijn vertalingen van de oosterse poëzie bundelde in „Die chinesische Flöte”, Insel-Bücherei 465. Hij schrijft: (wederom in eigen overzetting H.):

„Li-Tai-Po is een geniaal dichter. Hij dichtte de wegzwevende, verwaaiende, onuitsprekelijke schoonheid van de wereld, de eeuwige smart en de blijvende droefenis en het raadselachtige van alles wat bestaat. In zijn borst wortelt de hele doffe weemoed van de wereld en ook in de ogenblikken van opperste vreugde kan hij zich niet losmaken van de schaduwen welke over het aardrijk vallen. „Vergankelijkheid” heet het immer vermanende zegel van zijn gevoelens.

Hij drinkt om zijn zwaarmoedigheid te verdoven, maar drinkt nieuwe weemoed naar binnen. Hij drinkt en grijpt verlangend naar de sterren. Zijn kunst is tegelijk aards en bovenaards. Machtige symbolen gaan er in hem om. Bij hem bespeurt men een mystiek waaien uit verre wolken, de smart van de kosmos levert zijn schering en inslag. In hem hamert het onbegrepen noodlot der wereld”.

Jarenlang heb ik deze woorden niet anders kunnen zien dan als grootspraak al moest ik toegeven dat de chinese poëzie, ook bij oppervlakkige beschouwing, iets magisch heeft en een mysterie dat zich moeilijk laat doorgronden. Nadere bezinning en betere kennisgeving van de bronnen heeft mij gevoerd tot de opvatting, dat, wat Klabund en Bethge schreven, als waarachtig moet worden beschouwd. Deze chinese dichters, thee en alcohol drinkend, den keizer steunend en tegen hem rebellerend, braaf hun acten schrijvend en onbraaf hun verzen dicterend, behoren wellicht tot de meest interessante schepselen die onze aardbodem heeft gedragen. Hun grootheid vraagt om een vergelijking met de oud-testamentische profeten en de nieuw-testamentische apostelen. Hun scherpzinnigheid en diepzinnigheid (reeds op zichzelf een zeldzame combinatie!) brengt hen in de buurt van denkers als Pascal en Kierkegaard. Hun weemoedige liederen roepen herinneringen op aan Tchajkowsky's „Lied ohne worte”, later toch van woorden voorzien: „Nur wer die Sehnsucht kennt, weisz was ich leide”. (Slechts wie het verlangen kent weet wat ik lijden moet).

En we willen niet vergeten dat deze boedhistische dichters ver leefden van de woordopenbaring, al waren er reeds vóór hun tijd in China christen-gemeenten der zgn. Nestorianen geweest en op keizerlijk bevel uitgemoord.

Verstoken van het Licht zo groot zo schoon, door de stokoude Simeon bezongen in een der schoonste gedichten der wereldliteratuur (weten we wat we zingen? moesten zij wel blijven overgeleverd aan de schaduwen welke over het gevloekte aardrijk vallen en blijven vallen... tot de Dag aanlicht. Hun gedichten geven ons de mens in nood te zien, de mens die een laatste houvast zoekt... en niet vindt.

In hun paradijselijke tuinen, in hun paviljoens van louter porcelein, in gezelschap van mandarijnen en schone vrouwen, alle in ruisende zijde, schreven zij met hun penselen op het perkament: „Het schema dezer wereld gaat voorbij”. En zij wisten niet, dat eens, op de Areopagus de onbekende God was gepredikt door een onaanzienlijke maar schrandere Jood, door een slaaf van Christus, dat het evangelie was gebracht, de blijde boodschap die voor de Joden een ergernis en voor de Grieken een dwaasheid is tot op de dag van vandaag, in welke vermomming zich ook Joden en Grieken aan ons mogen voordoen.

Het is ons voornemen in enige volgartikelen eens het porceleinen paviljoen binnen te treden en enige gedichten van de chinese genieën samen te lezen. Misschien komen we dan later wat dankbaarder uit de kerk.

Rotterdam.

P. A. Hekstra

HET PAVILJOEN VAN PORCELEIN

*Midden in de vijver klein
staat een paviljoen van groen
en van sneeuwwit porcelein.*

*Als een slanke panterrug
springt naar 't paviljoen de brug,
van het park en weer terug.*

*In dat paviljoen daar toeven
goedgeklede herenzonen die
voor hun wijn niet werken hoeven.*

*Deze wijn verwarmt hen zacht,
evenals hun geest doet en hun schertsen.
Daar maakt een van hen zelfs verzen;*

*van zijn zijden feestkleed slaat hij
vèr de wijde mouw terug,
even 't hoofd diep in de nek - daar laat hij*

*zijn penseel exquisite woorden likken
op het dure rijstpapier;
paarden ooit stof en geest als hier?*

*Maar 't is wel een beetje gek,
op de kleine vijverplek
zie je dit nog eens weerspiegeld:*

*de omgekeerde boog der brug
schijnt vanuit het zwarte water
als een halve maan terug;*

*slechts een beetje bevend blijven
onze vrienden op hun kop
drinken, schertsen, verzenschrijven.*

*Midden in die kleine vijver,
omgekeerd, sneeuw wit en groen,
siddert 't porceleinen paviljoen.*

Li-Tai-Po vertaling J. B. Charles
(„Zendstation”, Podium-Reeks, 1949)

BOEKAANKONDIGING

K. ter Laan en H. J. Jansonijs: **De eerste jaren van de Afscheiding in de Provincie Groningen.**

Dit is de aankondiging niet van een boek dat verschenen is maar dat misschien verschijnen zal. En waarvan we hopen dat het verschijnen zal. De beide auteurs hebben in hun boek veel onbekende gegevens omtrent de eerste jaren van de geschiedenis der groningse afgescheiden kerken bijeengebracht. Vóór- en tegenstanders van de Afscheiding onder de tijdgenoten ervan komen daarbij aan het woord. Zeldzame illustraties worden er in opgenomen. Van meer dan veertig gemeenten wordt de geboortegeschiede-

nis beschreven. Voor hun boek hebben de schrijvers veel oude archieven en processtukken geraadpleegd. Het bovengenoemde werk zal een belangrijke publicatie zijn voor de kennis van de geschiedenis der Afgescheiden Kerken. Maar dit boek kan alleen verschijnen als 500 exemplaren worden besteld. En daarom: men bestelle een exemplaar van dit boek bij Drukkerij Scholma, Grote Straat 21 te Bedum, tel. 05901 - 2286.

PERSCHOUW

De Koningin en de roomse mis.

In „De Rechte Straat”, het bekende maandblad van ds Hegger schreef deze een artikel over het niet noemen van de naam van de Koningin in de roomse mis en de reden waarom dat niet geschiedt. Boven het artikel stond: Onze Koningin te kwader trouw. Hier volgt zijn artikel.

In De Spiegel was een discussie ontstaan tussen lezers over de vraag of men in de protestantse eredienst mocht bidden voor de paus.

Een van deze lezers had onderscheid gemaakt tussen het bidden voor de paus als mens, en voor hem als paus. Het eerste was geoorloofd, zo meende hij, maar het tweede niet.

Daarop reageerde een r.k. lezer met de bewering, dat hij dit onderscheid fanatiek vond.

Toen vond ik het een beetje te bar worden en heb er in een ingezonden stuk op gewezen, dat de priesters in Nederland, bij het gebed na de hoogmis op zondag voor het regerende staatshoofd niet de naam van onze koningin mogen noemen, omdat zij een ketterse is en aldus de straf van de excommunicatie belooft op grond van veronderstelde kwade trouw.

Zodoende zingt de priester in België: „Domine, salvum fac regum nostrum Bauduinum” (Heer, schenk heil aan onze koning Baudewijn), maar in Nederland alleen maar: „Domine, salvum fac reginam nostram” (Heer, schenk heil aan onze koningin), dus zonder vermelding van de naam Wilhelmina, of nu Juliana.

Enige dagen later plaatste De Nieuwe Linie een ingezonden stuk van drs Bosschers van Hilversum, waarin deze o.a. sprak over „wellicht kwaadwillige interpretatie van ds. Hegger”. De reactie van de Nieuwe Linie heeft echter erkend, dat mijn interpretatie juist was en plaatste zonder commentaar een desbetreffend ingezonden stuk van mij.

De discussie in De Spiegel heeft zich echter voortgezet. In een van de laatste nummers beweerde een r.k. lezer in Curaçao, n.l. dhr. E. Syes, dat men in Curaçao wèl de naam van de koningin vermeldt in het gebed van de hoogmis.

Ik heb daarom onderstaand artikel weer aangeboden aan De Spiegel en eraan toegevoegd, dat in Nederland iedereen op zondag naar de K.R.O. kan luisteren en dan zelf constateren, dat men hier inderdaad de naam van onze koningin nog steeds niet vermeldt in het gebed van de hoogmis en wel om de door mij aangegeven redenen. Zelf heb ik op zondag 27 oktober geluisterd naar de uitzending van de hoogmis vanuit de kerk van St. Franciscus van Assisi in Amsterdam en inderdaad verzweeg de priester de naam van de koningin.

Hieronder volgt dan het nieuwe artikel in De Spiegel:

Bidden voor de Koningin

Nu er nog al wat discussie blijkt te ontstaan naar aanleiding van mijn opmerking over het bidden voor onze koningin in de r.k. hoogmis op zondag, lijkt het mij dienstig de canones van het r.k. kerkelijke wetboek aan te halen, waarop dit verbod van het noemen van de naam van onze koningin in dit gebed van de r.k. hoogmis berust.

Ik gebruik daarbij de vertaling van het Kerkelijk recht van P. Dr. H. van Groessen, tweede druk, uitg. J. J. Romen en Z. Roermond, 1958.

1) „Voor een geëxcommuniceerde mag de priester slechts privatim... de H. Mis opdragen. Can. 809. Privatim appliceren... wil zeggen: vooreerst dat op geen enkele wijze in de gebeden der mis melding wordt gemaakt van degene, voor wie de mis wordt opgedragen”. A.w. p. 410.

2) „Voor afvalligen, ketters en schismatieken zijn de volgende straffen vastgesteld:

a) Zij belopen door het feit zelf de excommunicatie... (c. 2314 par. 1)” A.w. pag. 1179.

3) „Na een uitwendige wetsovertreding wordt in foro externo moedwil gepresumeerd, totdat het tegendeel bewezen is (c. 2200 par. 2)” A.w. p. 1100.

Ketters (waaronder de protestanten gerekend worden) worden dus voor het uitwendige r.k. gerechtshof verondersteld te kwader trouw te zijn, totdat het tegendeel bewezen is.

Het niet-bestaan van de kwade trouw moet echter ook voor het uiterlijke r.k. gerechtshof

bewezen zijn. Ook al is dus een priester persoonlijk overtuigd van de goede trouw van een bepaalde geëxcommuniceerde, dan moet hij evengoed op deze persoon de r.k. strafwetten voor geëxcommuniceerden toepassen. Zo b.v.:

„Al belopen zij die ter goeder trouw dwalen, de straffen niet, toch worden zulke personen, als zij na de puberteitsleeftijd zich tot de Kerk bekeren, althans in foro externo (= voor het uiterlijke gerechtshof) van de excommunicatie geabsolveerd wegens de bepaling van can. 2200 par. 2” Dr. H. van Groessen, a.w. p. 1179-1180. Op grond daarvan was er in onze tijd (ik was r.k. priester tot 1948) niemand, die het waagde om de naam van onze koningin te noemen in het gebed van de hoogmis.

Wel hadden wij, vanuit onze persoonlijke liefde en eerbied voor koningin Wilhelmina, er dit op gevonden, dat wij baden: „Here, schenk heil aan onze koningin (reginam)”. Daardoor was er dan toch een zekere aanduiding van haar persoon en meenden wij tussen de mazen van de r.k. kerkelijke wetgeving door te kunnen glijpen. Maar er waren ook kerkrechtelijke scherp-slijpers, die beweerden, dat ook dit niet mocht en dat wij moesten zingen: „Domine, salvum fac regem nostrum” = „Here, schenk heil aan ons regerend staatshoofd” (letterlijk: „koning”).

Wanneer men dan in Curaçao, volgens de bewering van dhr. E. Syes in De Spiegel van 26 oktober 1963, wèl de naam van de koningin vermeldt, dan is dat ofwel een eenvoudige overtreding van de r.k. wetgeving. Dan kunnen we blij zijn met deze dappere daad, maar ons bezwaar richtte zich niet tegen hen die deze r.k. wet al of niet toepassen, maar tegen die wet zelf.

Ofwel men meent in Curaçao, dat elk priester persoonlijk mag uitmaken of onze koningin te kwader trouw is of niet en op grond daarvan al of niet de naam van de koningin vermelden in de mis.

Maar in dat geval blijft evengoed het aanstotelijke van deze r.k. wetgeving bestaan, dat onze Nederlandse r.k. landgenoten door het r.k. kerkelijke recht verplicht worden van de veronderstelling uit te gaan, dat onze koningin (en de andere protestanten van Nederland) te kwader trouw zijn. Ik meen, dat de Bijbel, en trouwens de elementaire wetten van de menselijkheid, van ons vragen, dat wij steeds van de veronderstelling uitgaan, dat een medemens te goeder trouw is, en dat men pas kwade trouw mag aannemen, wanneer die bewezen is. En het lijkt mij zelfs nog pijnlijker voor onze koningin, wanneer in Nederland en in de overzeese gebiedsdelen elke afzonderlijke priester geroepen wordt om openlijk, door het gebed van de hoogmis, uit te spreken, of hij onze landsvorstin ondanks de veronderstelling van kwade trouw, waarvan het r.k. kerkelijk recht hem verplicht uit te gaan, misschien toch te goeder trouw acht, ja of neen.

Wij hopen dat dit contrareformatoerisch anachronisme spoedig zal worden afgeschaft en zenden tot dat doel dit nummer met een begeleidend schrijven naar kardinaal Alfrink en alle Nederlandse bisschoppen.

Een gebed, waarin men door weglating van de naam de kerkrechtelijke veronderstelling uitdrukt, dat onze koningin te kwader trouw zou zijn, kan men beter achterwege laten. Want het is een belediging voor onze koningin.

We zijn benieuwd of en hoe er op dit artikel zal worden gereageerd.

C. V.

Onze Bijbelkennis

In de Kamper Kerkbode schrijft ds Visee over de bijbelkennis in de gemeente.

Hij zegt daarover o.a. het volgende:

Met die bijbelkennis staat het er onder ons niet zo best voor. Dat is niet alleen mijn eigen ervaring, maar ook die van collega's in en buiten Kampen, mede van predikanten buiten de Gereformeerde kerken met wie ik daarover sprak. Het feit staat vast. En het is temeer beschamend omdat iets anders mocht worden verwacht. Onze kinderen horen dagelijks de bijbel lezen, hun wordt op onze christelijke scholen dagelijks uit de bijbel verteld, ze komen vrij jong ter kerk en ter catechisatie.

Waar ligt de oorzaak van het vrij povere resultaat? Ik vrees dat er maar één oorzaak is: er wordt veel te weinig intensief persoonlijk en gemeenschappelijk bijbelstudie bedreven.

En ontzettend veel tijd vermorst. Radio en televisie vragen veel aandacht. De huiskamer waar avond aan avond het blauwe licht van de t.v. brandt heeft weinig van een huiskamer en veel van de bioscoop. Het enige wat eraan mankeert is de juffrouw die je bij het binnenkomen met de zaklamp een zitplaats aanwijst.

Maar ook in die gezinnen en kringen waar nog wel over de vragen van het geloof gesproken wordt treft het dat er zo weinig uit Gods Woord wordt gesproken. In de gesprekken over het verbond, de doop, de kerk, de pluriformiteit der kerk wordt de ene verbondsbeschouwing tegenover de andere gesteld, de

ene doops beschouwing tegenover de andere, de ene kerk beschouwing tegenover een andere, maar Gods Woord zelf komt weinig aan bod. Hoogstens de belijdenis. Daar is niets tegen. De belijdenis is op Gods Woord gegrond. Maar dat laatste is voor ons dan pas zeker als we dat weten niet op gezag van anderen, maar als we zelf ook onze bijbel kennen en dus ook zelf kunnen vaststellen dat de belijdenis met haar overeenkomt. Als bij de gesprekken over de belijdenis de Schrift zelf een gesloten boek blijft, dan hebben we het reinste konfessionalisme en onherroepelijke verarming van het geloof en het geestelijk leven. Het is bepaald fris als we een man als Tran Thuyen zó uit de bijbel horen over de gemeente van Christus en haar kenmerken; als we hem horen over de gelijkheid der broeders: Matth. 23 : 1-12; Luk. 20 : 46, 47; Mark. 12 : 38; over het z.g.n. primaat van Petrus „de eerste steen der gemeente, waaraan later meerdere andere zijn toegevoegd”, I Petr. 2 : 4-6; dat de Here Jezus geen antwoord gaf op de vraag wie onder de discipelen de grootste was, Matth. 16 : 18, Luk. 22 : 24-27. Daar ligt de bijl aan de wortel van alle dominocratie, synodocratie, hiërarchie. Prachtig is zijn afwijzing van de zinnen strelende godsdienst oefeningen o.a. van Rome, op grond van Openbaring 17 en 18.

Het is een van de kostelijke dingen in de discussie over de z.g.n. tussentoestand dat ieder die aan de discussie publiek deelneemt, Telder, Wiskerke en Vonk, weer argumenteert uit de Schrift en dat allen begrijpen dat deze zaken met een beroep op Zondag 22a van de catechismus niet zijn afgedaan. Hoe men ook over de aangesneden zaak denken moge, we mogen allen wel dankbaar zijn dat we door de scribenten weer gesteld worden voor de vraag: Wat zegt de Schrift?

Op dit punt zal er onder ons nu eens echt doorgaande reformatie moeten zijn. Als er onder ons niet weer en meer naar de Schrift zelf gegrepen wordt dan verarmt de gemeente.

Dan kunnen we heel wat heibel van richtingen en stromingen krijgen; kuypersiaans, schildersiaans, jansenistisch enzovoorts, maar dan worden we met onvruchtbaarheid geslagen.

De Schrift!

Schriftstudie!

Bijbelkennis!

Als er in dit opzicht geen verandering komt, gaat het niet goed.

Paulus schreef aan Timotheus: „Blijf echter bij wat u geleerd en toevertrouwd is, wél bewust van wie gij hebt geleerd, en dat gij van kindsbeen af de heilige Schriften kent, die u wijs kunnen maken tot zaligheid door het geloof in Christus Jezus. Al de Schrift is van God ingegeven en is ook nuttig om te onderrichten, te weerleggen, te verbeteren en op te voeden in de gerechtigheid opdat de mens Gods volkomen zij, tot alle goed werk volkomen toegerust”. II Tim. 3 : 16.

De Schrift.

Gods Woord alleen.

Gelijk ook de nederlandse geloofsbelijdenis in de artikelen 5, 6 en 7 zegt.

Ds Visee leverde zelf indertijd een bijdrage voor de discussie over de z.g.n. tussentoestand, waarin hij de Schrift aan het woord liet komen. Hij formuleerde wat hij in de Schrift vond in een aantal stellingen welke hij in de genoemde Kerkbode publiceerde. We publiceren ze hier graag:

1. Hoewel de opstanding in tijdsorde op den tusschentoestand volgt gaat ze in rangorde aan den laatste vooraf: eerst de opstanding brengt de volkomen en definitieve overwinning van den dood, den laatsten vijand (I Cor. 15 : 58).

2. In de levenshistorie van de geloovigen is de tussentoestand bijkomstig: veel geloovigen zullen hem niet kennen (I Cor. 15 : 51; 2 Cor. 5 : 4; 1 Thess. 4 : 15-17).

3. De opstanding, niet de tusschentoestand, is het groote einddoel van het geloof (Philipp. 3 : 19; 2 Tim. 4 : 8).

4. De wederopstanding des vleesches is slechts te verstaan uit de Opstanding des Heeren: Deze stond als mensch op uit de dooden, I Cor. 15 : 12-16, en is als mensch opgenomen in heerlijkheid, Hand. 17 : 31, 1 Tim. 2 : 5; 3 : 16. Hij is ook na Zijn opstanding nog 'n man, 'n mensch, met wien de apostelen ook na de opstanding gegeten en gedronken hebben, Hand. 10 : 40, 41. Zie ook Openb. 22 : 16; Davids zoon!

5. De voorstelling van Barth¹⁾ en van Van Niftrik²⁾ alsof „het ledige graf (Luk. 24 : 3), de afgewentelde steen (Mark. 16 : 4), de saamgerolde doeken teekenen” zijn, „die betuigen, dat het geschied is, zonder ons te onthullen hoe het geschied is”, is in strijd met de gegevens der Schrift: het ledige graf is niet maar een teeken van de zaak, maar behoort onlosmakelijk tot de zaak van 's Heeren opstanding.

6. Het is al evenmin voldoende met Van Niftrik de lichamelijke van den opgestanen Heer te belijden, slechts de erkenning van de eenzelve van het lichaam van den Opgestanen en Gekruisigde doet recht aan de Schrift: de opstanding des Heeren bracht de voortzetting van het aangenomen menselijke leven des

Heeren, dat in Zijn ontvangenis en geboorte begonnen was.

7. In Zijn opstanding heeft de mensch Jezus Christus onsterfelijkheid en onverderfelijkheid aangedaan en in dien nieuwen toestand zet Hij Zijn werk voort in de historie (I Cor. 15 : 53).

8. Zoo is ook de opstanding der dooden: het is de wederopstanding des vleesches, wel niet van de zondige menselijke natuur, die door de zonde kwam onder den vloek, Rom. 5 : 12, maar toch van de volle menselijke natuur, zooals die door God geschapen werd (Adam, Eva), of uit vader en moeder door generatie en geboorte werd voortgezet.

9. De „verandering” die door den dood heen of in een punt des tijds, I Cor. 15 : 51, komt, is niet een verandering van de geschapen menselijke natuur, maar haar verlossing van de zonde en van den vloek (I Cor. 15 : 53-54, Jesaja 33 : 24; 35 : 5-6).

10. Dit herstel van het leven uit de gebrokenheid door den dood brengt ook de voortzetting (iets anders dan de herhaling) van de levenstaak van de geloovigen, Openb. 14 : 13. En het brengt voorts den oogst van hun leven, I Cor. 15 : 32-33, zelfs den oogst van het leven van „de werkers van het elfde uur” (Matth. 20 : 6, I Cor. 15 : 29).

11. Dit geloof van de opstanding is van de grootste betekenis voor het leven van hier en nu: de loochening verderft de goede zeden, I Cor. 15 : 33; het geloof ervan sterkt tot het werk des Heeren, I Cor. 15 : 58.

12. De opstanding brengt niet slechts het herstel van het door den dood gebroken leven van den enkeling, maar ook het herstel van de in den dood afgebroken gemeenschap: alle geloovigen worden tijd- en dischgenooten van Abraham, Izaak en Jacob, Matth. 8 : 11, worden vergaderd tot de twaalf apostelen, Matth. 19 : 28, Luk. 22 : 30; en ook tot elkander, 1 Thess. 4 : 17, „te zamen met hen” bovenal tot den Heere Jezus Christus, 1 Joh. 3 : 2. Hiermee is de vraag van het (her) kennen van elkander beantwoord.

13. Intusschen zijn in deze herstelde gemeenschap heel wat verhoudingen van dit leven voorbijgegaan en historie geworden, bijv. het huwelijk, dat eindigde bij het sterven, Rom. 7 : 2, of bij de „verandering”, I Cor. 15 : 51-52, en dat niet wordt hersteld, Matth. 12 : 25, Luk. 20 : 34-36.

14. Aan deze opstanding gaat voor vele geloovigen de tusschentoestand vooraf. De dooden zijn weggenomen uit het land der levenden, Ps. 116 : 9; ook uit de aardsche historie, Job 3 : 17-19; zij hebben het leven afgelegd, Joh. 10 : 17, en wonen uit uit het lichaam, 2 Cor. 5 : 6, 8, 9 en zijn „ontbonden” uit dit aardsche leven, Philipp. 1 : 23.

15. Dan rust de doode (niet een „stoffelijk overschot”) in het graf, Gen. 49 : 31, Daniël 12 : 13, Joh. 11 : 43, Joh. 5 : 28, in elk geval op aarde. Openb. 20 : 13.

16. Tevens zegt de Schrift, dat de ontslapen geloovigen niet maar voortbestaan, maar voortleven, d.i. voortbestaan in Gods gunst: Exod. 3 : 15, vgl. Luk. 20 : 37, 38. De Schrift weet niet van den zgn. zielelaap ook niet bij hen, die wegstierven onder Gods toorn, Luk. 16 : 23.

17. Dit voortleven der geloovigen wordt getypeerd als een zijn in Abrahams schoot, Luk. 16 : 22, als een zijn in het paradijs, Luk. 23 : 43, een zijn met Christus, Philipp. 1 : 23, als een inwonen bij den Heere, 2 Cor. 5 : 8; deze dooden zijn zalig, Openb. 14 : 13. En dit voortleven is vol van activiteit, Openb. 6 : 9.

18. De Schrift kent alleen niet de leer van den zielelaap (vgl. 16); zij weet ook niet van de leer van een vagevuur en van een tusschenkomen van de levenden voor de dooden, een leer, waarvan de sporen teruggaan op de Apocriefe boeken (Jezus Sirach 30 : 18. Baruch 6 : 27, 2 Makkab. 12 : 44, 46, Origenes (185 : 254) en die werd vastgesteld door het concilie van Florence in 1439 en ruim een eeuw later door dat van Trente.

19. Al evenmin kent de Schrift de zgn. conditioneele onsterfelijkheid (slechts de geloovigen in Christus blijven voortbestaan) en de moderne leeringen van den „totalen dood”.

20. In de voorloopige geborgenheid van de in Christus ontslapen geloovigen en vooral in hun zalige opstanding is de triomf van Hem, die gekomen is, niet om de werken des Vaders, maar die des duivels te verbreken, 1 Joh. 3 : 8.

C. V.

¹⁾ o.a. Auferstehung der Toten, 1926, blz. 78, 79.

²⁾ Kleine Dogmatiek, 1944, blz. 128.

AAN DE LEDEN VAN DE GEREFORMEERDE PERSVERENIGING „OPBOUW”

De leden die de contributie over het jaar 1963 nog niet hebben betaald worden verzocht, het bedrag ad f 2,50 te storten op giro 448367, ten name van de Penningmeester van de Gereform. Persvereniging „Opbouw”, van Lynden van Sandenburglaan 16 te Utrecht.

waarheden. En ze verblijden zich ook over de andere houding welke globaal genomen de romse landslieden thans tegenover de „gescheiden broeders” aannemen.

Wat in de de huidige discussies over en met „Rome” evenwel steeds buiten beschouwing blijft is dit dat de Rooms-Katholieke kerk ook een **wereldmacht** is welke de pretentie voert dat zij naar haar aard de volstrekte heerschappij heeft over de gehele wereld, over de gehele mensheid. De R.K. Kerk is ook een **staat**. Zij vindt althans haar kern in een soevereine pauselijke staat, die als zodanig boven alle staten verheven is. De R.K. Kerk is zo een zeer streng georganiseerde wereldmacht, die dictoriaal wordt geregeerd.

Het fundament van deze dictoriale wereldmacht is gelegen in de pauselijke macht. Deze is inderdaad ontzagwekkend groot. Er is in de wereld geen machthebber welke zulke ongehoorde bevoegdheden bezit ten opzichte van zijn onderdanen als de paus. Als de paus ambtelijk — ex cathedra — spreekt is hij zelfs onfeilbaar.

Deze exorbitante macht van de paus werd, ongeveer vijftig jaar nadat hij onfeilbaar was verklaard, uitgewerkt en als zodanig bindend verklaard in een nieuw kerkelijk — beter gezegd: pauselijk wetboek. Merkwaardig: dat geschiedde tijdens de eerste wereldoorlog. Pinksteren 1917, werd het afgekondigd. Op Pinksterzondag 1918 trad dit wetboek in werking.

Over het karakter en de macht van deze rooms-katholieke „Staat” vonden we in „Protestants Nederland” een oriënterend artikel. We nemen het hier graag over. Het is van de hand van Mr. Dr. Ja. C. de Meyere en heeft als opschrift: Over het juridisch element in de R.K. Kerk, De grote scheidsmuur tussen Rome en de Reformatie.

10 december 1520. Luther verbrandt het Kerkelijk Wetboek in het openbaar. Dat was het beslissende ogenblik in de Reformatie. Met deze symbolische daad tastte Luther de ruggraat aan van Rome's stelsel, ja van de hele toenmalige rechtsorde, van de Middeleeuwse verhouding van Kerk en Staat, nl. de Kerk als super-Staat, de paus als vorst boven alle vorsten der aarde en als opperste heerser in geestelijke zaken.

In het geschrift, dat Luther ter verklaring van zijn vermetele daad opstelde¹⁾, haalt hij 30 uitspraken uit de kerkelijke rechtsboeken aan, die hem bijzonder onchristelijk voorkwamen, b.v.: „De paus mag door niemand op aarde geoordeeld worden, ook mag niemand over 's pausen oordeel richten, wel zal de paus alle mensen op aarde richten.” ... „Staat dit artikel, zo valt Christus en Zijn woord. Staat het echter niet, dan valt het gehele Geestelijke Recht met pauselijke Stoel en al.” Luther miste in dit stelsel de deemoed, gepredikt door Christus, die een rijk stichtte, dat niet van deze wereld is.

Waar hij vooral aanstoot aan nam, was, dat van het Evangelie een rechtsstelsel was gemaakt; het geloof was omgezet in de rechtspllicht tot uiterlijke gehoorzaamheid aan de besluiten van de paus. Daarboven stelde Luther het persoonlijk geloof als innerlijke bevrijding, als vrije beslissing volgens het aan het Evangelie gebonden geweten.

Merkwaardigerwijs heeft het Concilie van Trente deze „grondwaling van de reformatoren”, nl. de loochening van een hiërarchisch opgebouwde Kerk en haar onfeilbaar leergezag, niet uitdrukkelijk verworpen. Op deze leemte vestigde de Duitse curiekardinaal Reisach de aandacht, toen Pius IX in 1864 zijn plan om een oecumenisch concilie bijeen te roepen, kenbaar maakte²⁾. Inderdaad heeft het in 1869/1870 gehouden eerste Vaticaanse Concilie het door Luther bestreden stelsel dogmatisch vastgelegd. Dit geschiedde door de aanvaarding en de pauselijke bekrachtiging van twee uiterst belangrijke definities betreffende de positie van de paus:

1e. de definitie van het primaat: „Wij vernieuwen voorts de beslissing van het algemene Concilie van Florence”, (anno 1439) „volgens welke alle gelovigen moeten geloven dat de H. Stoel en de paus van Rome de voorrang hebben in heel de wereld, en dat de paus van Rome de opvolger is van de apostel Petrus, de ware plaatsvervanger van Christus en als hoofd van heel de Kerk ook de vader en leraar van alle christenen; en dat hem in de H. Pe-

Over de Rooms-Katholieke Kerk als georganiseerde wereldmacht.

Het „gesprek” tussen „Rome” en de „Reformatie” is in volle gang.

Daarin gaat het vooral over de „leer”.

Vele reformatische christenen en zij die zich zo noemen verheugen er zich over dat onder de rooms-katholieken zulk een grote „openheid” is gekomen voor de specifiek reformatische

trus de volle macht om de Kerk te weiden, te regeren en te besturen is overgedragen door onze Heer Jezus Christus, zoals dit ook vervat ligt in de akten van de algemene concilies en in de canons."

2e. de definitie van de pauselijke onfeilbaarheid: „Dat de paus van Rome, als hij vanuit de leerstoel (ex-cathedra) spreekt, d.w.z. als hij zijn ambt van leraar en herder van alle christenen uitoefent en krachtens zijn hoogste apostolische macht definitief beslist, dat een leer over geloof of zeden door heel de Kerk gehouden moet worden, op grond van de Goddelijke hulp die hem in de H. Petrus beloofd is, zich mag verheugen in de onfeilbaarheid waarmee de Goddelijke Verlosser Zijn Kerk bij de definitieve beslissing over een leer in zaken van geloof of zeden heeft willen toerusten; en dat dus zulke definitieve beslissingen van de paus van Rome door zichzelf, maar niet door de toestemming van de Kerk onherroepelijk zijn.”³⁾

De eerste definitie betekende een vernieuwde omschrijving van de positie van de paus sinds de Middeleeuwen: hij is een supra-nationale vorst boven alle vorsten en regeringen der aarde, aan wie iedereen behoort te gehoorzamen.

Zeer duidelijk is dit ook te vinden in het thans geldende Kerkelijk Wetboek: de Codex Iuris Canonici, die in 1918 in werking trad. „De Eerste Stoel wordt door niemand geoordeeld” zegt canon 1556. De paus heeft het recht alle vorsten der volkeren te oordelen, leert canon 1557.

In deze positie kan de paus geen onderdaan in enig land zijn, dus is de Kerkelijke Staat onmisbaar, de paus moet in dit systeem een wereldlijk soeverein blijven. Toen dan ook nog geen drie maanden na het vaststellen van deze definitie, op 9 oktober 1870, de Kerkelijke Staat bij het Koninkrijk Italië werd ingelijfd, was het nodig aan de paus de voorrechten van een soeverein en de exterritorialiteit van zijn paleizen te garanderen. Hierin voorzag de Italiaanse Garantiewet van 13 mei 1871. Tijdens Mussolini, in 1929, werd de Kerkelijke Staat in kleinere afmetingen hersteld.

De Kerk is in dit stelsel een soort van Staat van hoger orde. Zij is verplicht haar taak te vervullen onafhankelijk van enig burgerlijk gezag en zij bepaalt zelf eenzijdig waar de grens ligt tussen haar gezag en dat van de burgerlijke overheid. De gehele mensheid is verplicht zich onder haar te scharen (canon 1322). Alle gedoopten zijn en blijven aan haar wetten onderworpen, ook al zijn zij niet-r.k. gedoopt of afvallig geworden. Kerk en Apostolische Stoel zijn als rechtspersoon van goddelijke oorsprong (canon 100). In een toespraak op 13 november 1949 tot leden van de Heilige Romeinse Rota (kerkelijke rechtbank) heeft Pius XII er nog eens aan herinnerd, dat Christus zelf bij de eerste grote belofte (Math. 16 : 16-20) Zijn Kerk als juridische gemeenschap heeft ingesteld. „Waarlijk blind moet zijn wie de ogen sluit voor deze werkelijkheid.” Het Recht moet zich dan ook naar de leer der Kerk richten. In zijn encycliek „Over het Mystieke Lichaam van Christus”, van 29 juni 1943, heeft Pius XII bijzondere nadruk gelegd op het juridisch karakter van de Kerk. De omschrijving, door Christus van de macht, die Hij aan Zijn apostelen en hun opvolgers gaf, wordt de grondwet van de gehele Kerk genoemd (par. 37). Op grond van Joh. 17 : 18 en 20 : 21 spreekt de paus in par. 53 van „de zogenaamde juridische zending, waarmee de goddelijke Verlosser de apostelen in de wereld heeft gezonden, zoals Hij zelf door de Vader gezonden was.”

De tweede definitie volmaakt het juridisch karakter van de Kerk als super-Staat. Elke geloofsleer, die de paus afkondigt, moet aanvaard worden en er moet an gehoorzaamd worden als aan een wet. Het komt aan op uiterlijke gehoorzaamheid.

Tevens was nu, na eeuwenlange strijd, uitgemakt, dat de paus boven de concilies staat. De besluiten van een concilie hebben geen definitieve bindende kracht, indien ze niet door de paus bekrachtigd zijn en op zijn bevel afgekondigd (canon 227). Van besluiten van de paus is geen beroep op een concilie mogelijk (canon 228 § 2).

Het werd nacht in de middag toen Pius IX op 18 juli 1870 de bekrachtiging van de leerstukken betreffende pauselijke primaatsmacht en onfeilbaarheid voorlas en ze daarmee tot dogma's verhief. Huiiveringwekkend als het onweer, dat zijn woorden begeleidde, was de draagwijdte van zijn uitspraak: de mogelijkheid dat Rome zich van binnen uit zou reformeren, was afgesneden.

„Door de dogmaverklaring van 1870 heeft Rome de weg van een latere herziening van vroegere beslissingen zelf geblokkeerd. Wat ooit door pausen officieel is goedgekeurd moet als onfeilbaar worden beschouwd; wie met Rome contact zoekt kan weten, dat er maar één weg is, de weg van de onderwerping zonder reserve.”⁴⁾

Uit de rede van paus Paulus VI bij de opening

van de tweede zitting van het tweede Vaticaans Concilie op 29 september 1963 blijkt duidelijk, dat Rome ten aanzien van de afgescheiden broeders niet verder kan gaan dan een verhouding als die tot de geünieerde Orthodoxe Kerken: alleen enige vrijheid wat betreft taal, ritus, etc. Maar aan de dogma's kan niet getornd worden.

In zijn boek „De eenheid der Christenen” (blz. 87) citeert kardinaal Bea met instemming een uitspraak van de Lutherse bisschop van Hannover, dr. Lilje, dat het „ondenkbaar zou zijn dat een Concilie de dogmatische grondslagen van de katholieke Kerk in twijfel zou trekken.” En Bea voegt er aan toe: „Wij zouden de Eenheid en onze afgescheiden broeders een slecht begrepen liefde toedragen als wij bij hen de verwachting wilden wekken dat men van hen slechts de erkenning van de „fundamentele dogma's” zou eisen, dat men zal afzien van het aanvaarden van de dogmatische decreten van het Concilie van Trente, of dat men bereid is om 't dogma van 't primaatschap of de onfeilbaarheid van de paus te herzien. Wat de katholieke Kerk eenmaal tot geloofspunt heeft verklaard, heeft zij niet eigenmachtig gedaan, maar onder ingeving van de Heilige Geest, van de Geest die Jesus aan de Kerk heeft beloofd „opdat Hij haar zou leiden naar de totale waarheid”.”

Als steeds wordt hier van r.k. zijde als bewezen aangenomen wat te bewijzen is. Wat Rome zegt is waar, omdat Rome het zegt.

Wel is door deze uitspraak bewezen, dat de scheidsmuur tussen Rome en Reformatie er in de loop der eeuwen niet lager op geworden is.

- 1) Waarom des Pausen en zijner jongeren boeken door Doctor Martinus Luther zijn verbrand (1520).
- 2) Hubert Jedin. Geschiedenis van de Concilies (1959), blz. 148.
- 3) Hubert Jedin, Geschiedenis van de Concilies, blz. 169, 170.
- 4) Prof. Dr. A. J. Bronkhorst, Het Concilie en de Oecumene (1962), blz. 27.

KERKNIEUWS

Beroepen te Oldehove: P. van Gorp te Albany, W.-Australië (bij accl.); te Nagele (N.O.P.): J. van Dijk te Nijkerk.

Bedankt voor Souburg-Vlissingen: F. F. Pels te Huizum (Fr.); voor Marknesse (N.O.P.): A. P. van Dijk te Nieuwleusen; voor Driesum-Wouterswoude: D. Berghuis te Grootegast-Gerkesklooster-Stroobos.

Aangenomen naar Smithers B.C.: P. Kingma van Fergus (Ont.).

Ds. A. R. Bosman. Na bevestiging door Ds. H. J. Meijerink van Aduard deed op zondag 26 januari Ds. A. R. Bosman, gekomen van Ten Boer, intrede bij de gemeente Niezijl, waarbij hij preekte over Rom. 1 : 16, 17. Het woord werd gevoerd door de praeses van de kerkeraad dhr. M. Hofman, de burgemeester van Grijskerk dhr. A. H. M. Mulder en Ds. E. Koop van Ennematil namens de classis. De gemeente Niezijl is voor de Dienst des Woords gecombineerd met die van Kommerzijl. Daar had afzonderlijk vestiging en intrede plaats.

Ds. G. Ph. Pieffers. Ds. G. Ph. Pieffers, predikant van de Canadian Reformed Church te Lethbridge (Canada), die in september van het vorig jaar ernstig ziek werd, is op zondag 19 december tot vreugde van zijn gemeente weer éénmaal in de Dienst des Woords voorgegaan. Hij mag echter zijn pastorale arbeid nog slechts gedeeltelijk verrichten.

Ds. M. Brandes. Zondag 19 januari ontving de gemeente van Meppel een nieuwe predikant

in Ds. M. Brandes, gekomen van Daarlerveen. Ds. Brandes werd bevestigd door Ds. M. K. Drost van Marienberg, die preekte over Zach. 3 : 9 en 10 en deed intrede met een predikatie over Zach. 4 : 1-6. Ds. Brandes werd toegesproken door o.m. dhr. J. van der Molen, Ds. J. van Bruggen van Ruinerwold en Ds. N. 't Hart van Steenwijk.

Ds. C. A. Versluis. Nadat het Zendingsconvent Zuid-Holland op 26 oktober 1963, ongeveer een jaar nadat Ds. C. A. Versluis met vervoegd verlof naar Nederland terugkeerde, besloten had zijn zending niet meer terug te zenden naar Boma aan de Boven-Mappi (waar thans de missionaire predikant van Enschede-N. Ds. J. van der Velden werkt), nam het op 11 januari j.l. het volgende besluit:

Het zendingsconvent Zuid-Holland, in vergadering bijeen op 11 januari 1963,

overwegende, dat in vergelijking met gebieden als Brazilië, waar aan de zendingsarbeid een aparte uitgebreide talenstudie vooraf dient te gaan, het werk in Australië het voordeel biedt, dat Ds. Versluis aanstonds zijn eigenlijke arbeid kan aanvatten,

dat voor de arbeid in Australië geen pioniersarbeid in moeilijk toegankelijk gebied noodzakelijk is,

dat in Australië zusterkerken aanwezig zijn, die van harte begeren met ons samen te werken voor de zendingsarbeid in hun werelddeel.,

dat de kerk van Armadale reeds een voorlopige begroting van kosten voor de zendingsarbeid heeft voorgelegd, waaruit blijkt, dat de jaarlijkse kosten ongeveer f 30.000,— zullen bedragen en de aanloopkosten ongeveer f 70.000,—,

dat de Australische zusterkerken in februari 1964 in synode bijeen hopen te komen en dan gaarne een nadere uitwerking van de samenwerking willen geven,

besluit in samenwerking met de Australische kerken Ds. Versluis uit te zenden naar de inheemsen in Noord-West-Australië (Roebourne).

ADRESSEN

Lutten a. d. Dedemsvaart, scriba: G. Mulder, P 46, Lutten a. d. Dedemsvaart; **Bergschenhoek**, scriba: P. R. van Dijk, Willem van Oranjestr. 2, Bergschenhoek; diakonie: M. Hoogeven, Bergkelseweg 38, Bergschenhoek; **Gees**, scriba: J. Vedelaar, Markeweg 4, Zwinderen (Dr.), tel. 05249-379. Diakonie: K. J. v. d. Vinne, Nieuwlande 7 (Dr.); **Harderwijk**, scriba: J. Bremer, Van Speycklaan 75, Harderwijk; **Houston**: Canadian Reformed Church Box 36, Houston B.C. Canada; **Driesum**, scriba: P. Boonstra, Voorstraat 76, Wouterswoude; **Ds. M. Brandes**, scriba: Emmastraat 80, Meppel.

LEDEN VAN DE GEREFORM. PERSVER. „OPBOUW”

Verzoeken bij adreswijziging, daarvan niet alleen kennis te geven aan Drukkerij Steenbergen maar ook aan het adres van de secretarissen van de Persvereniging, van Lynden van Sandenburglaan 16 te Utrecht.

Drukkerij Steenbergen

ZEIST - TELEFOON 03404 - 12452

Periodieken

Boekwerken

Handeldrukwerk

Gelet op het aantal nieuwe abonnees die zich de laatste tijd óf uit eigen beweging óf door bemiddeling van onze medewerkers melden blijkt, dat „Opbouw” in een behoefte voorziet.

Het aantal abonnees kan echter nog groter worden, want telkens weer blijkt, dat „Opbouw” nog onvoldoende bekend is.

Wilt U medewerkers „Opbouw” meer bekendheid te geven en daardoor het aantal abonnees te vergroten?

Wanneer al onze abonnees nu eens trachten één nieuwe abonné aan te brengen... Zie eens in Uw omgeving of in Uw kring van kennissen rond. Dat moet toch mogelijk zijn.

Wij willen U daarbij gaarne helpen, door het zenden van proefnummers aan door U op te geven adressen.

Mogen wij op Uw medewerking rekenen?

Gaarne bericht aan het adres van de secretaris en penningmeester van de Gereformeerde Persvereniging „Opbouw”

Van Lynden van Sandenburglaan 16 te Utrecht.